

Дічек Наталія
ORCID iD 0000-0002-2185-3630
докт.пед.наук, професор
Інститут педагогіки НАПН України,
n.p.dichek@gmail.com

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗГОРТАННЯ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ (ОСВІТНЬОЇ) РЕГІОНАЛІСТИКИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

У своїй доповіді зупинимося лише на кількох аспектах, пов'язаних із розвитком історичної регіоналістики й історико-педагогічного краєзнавства у суверенній Україні.

По-перше, зазначимо: поняття «регіон», «край» у контексті теми конференції чудово відрефлексовано у статтях українських дослідників історії освіти Л.Ваховського, Н.Побірченко, Є.Хрикова, тому свої подальші міркування про освітнє краєзнавство базуємо на його розумінні як узагальненого поєднання означень, що регіон це «унікальна комбінація культурних, економічних, екологічних, політичних, соціальних ознак, що створюють певну духовну спільність» [1, с.17] та більш емоційно забарвленого, але питомого означення, що регіон це «особливе місце, де формується духовна сутність нації, закладаються основи національної освіти, формується впродовж багатьох століть педагогічна думка» [5, с.80].

На наш погляд, краєзнавство загалом і освітнє зокрема є доволі емоційно вмотивованим, емоційно зафарбованим історичним знанням, що сприяє формуванню любові до локальної батьківщини, до її звичаїв, мешканців, тобто вихованню локального або місцевого патріотизму, який, однак, задля консолідації громадян держави, має зрости до патріотизму державного рівня.

Натомість історична регіоналістика, у тому числі й освітня, ґрунтується на певній теоретичній і методологічній основі, що забезпечує об'єктивно-раціональний підхід у ставленні дослідника до досліджуваного матеріалу, редукуючи чинник емоцій.

Водночас не поділяємо визначення деякими дослідниками (В.Матіяш (1999); В.Прокопчук (2019) педагогічного краєзнавства як *окремої* наукової галузі, що спробуємо спростувати. Звичайно, усвідомлюємо, що у добу постмодерного нехтування визначеністю як імперативом науковості, поняття, якими послуговуються гуманітарні науки, є «відкритими», а визначеність властива лише поняттям логіки та математики. Тому окреслювані нами далі поняття і терміни – це авторські версії, поруч з якими звичайно існують й інші підходи і варіанти.

Отже, до тлумачення історико-педагогічної чи історико-освітньої регіоналістики¹ підходимо насамперед з позицій історичної науки, частиною якої є історична національна регіоналістика (на відміну від галузі зарубіжної регіоналістики), і саме вона «прихистила» історико-педагогічну регіоналістику у своєму предметному комплексному полі. Адже остання, як обґрунтовує професор Є.Хриков, – це «міждисциплінарний напрям педагогічної науки, що базується не тільки на вивченні педагогічних фактів та явищ певного регіону, дослідженні відомих постатей, що зробили значний внесок у його розвиток, а й на виявленні загальнонаціональних тенденцій розвитку педагогічної науки й освіти в регіоні, дослідженні спільних педагогічних проблем та відмінностей у шляхах їх вирішення на певних історичних етапах» [4, с.227]. Тобто, й історія освіти, і її підсистема регіональна історія освіти – це міждисциплінарні дослідницькі напрями, що не суперечить нашому підходу, який акцентує увагу на необхідності забезпечення їх науково-історичного фундаменту. Надалі послуговуватимемося й терміном «історико-освітнє краєзнавство», зауваживши: й досі в історичній науці немає остаточного розуміння співвідношення історичної регіоналістики і краєзнавства, оскільки останнє

¹ Уже обґрунтовували сучасні зміни у терміновикористанні, пов'язані із поширення англійської версії наукового апарату, де поняття «освіта» тлумачиться ширше і «вбирає» поняття «педагогіка» [3, с.421].

перебуває у дисципліноформуючому статусі і має виробляти власний науковий інструментарій [2, с.6].

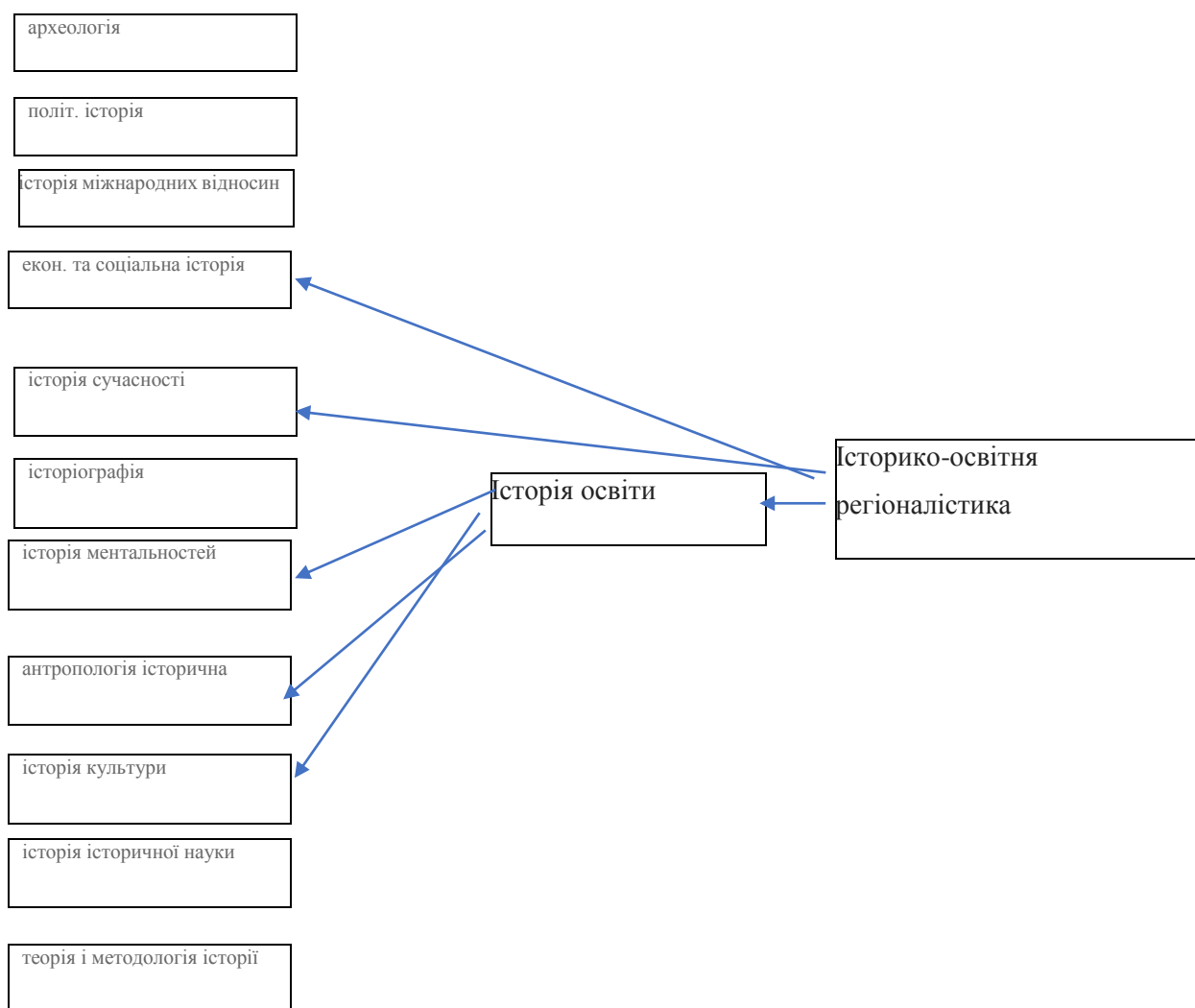
По-друге, якщо відштовхуватися від визначень поняття «новітня історична наука», які наводять науковці Інституту історії України НАН України [6], то вона – сукупність різних, але взаємопов'язаних фундаментальних і прикладних галузей пізнання. Проте серед цих галузей² не знайдемо такого складника, як історія освіти. Постає епістемологічний дисонанс. Авжеж освіта, як частина національної культури, становить чи не наймогутніший людинотвірний і націєтвірний чинник. Та й в дослідницькому полі історичної науки є чимало різноаспектних студій з історії національної освіти. Можливо, така ситуація довкола історії освіти пояснюється її базуванням на результатах і досягненнях багатьох природничих і соціогуманітарних галузей знання, тобто є наслідком її інтегративного характеру, а також може тим, що й досі чітко не усталено, чим є освіта/педагогіка – наукою чи мистецтвом.

На наше переконання, історія освіти (й історія педагогіки), як загальнодержавного рівня, так регіонального, – це *локальна прикладна підгалузь історичної науки*, оскільки в її річищі всебічно описуються і досліджуються феномени і питання розвитку освіти як багатоаспектного культурно-суспільного інституту у різних вимірах, співвідношеннях і взаємозв'язках задля виявлення закономірностей, динаміки і тенденцій розвитку освіти, освітніх інституцій й наук про освіту, для збереження і передачі культурно-історичної пам'яті, а також для прогнозування подальших освітніх трансформацій. Тому, історико-освітнє краєзнавство не окрема галузь науки, а підгалузь історії освіти, а отже й підпідгалузь, або субсубдисципліна історичної науки. Якщо прийняти, що історія освіти – це, на загал, історіографія історії педагогічної думки й історії розвитку суспільства, то можна стверджувати: предметне поле історико-освітньої регіоналістики

² Дивися схему.

перетинається з предметними полями таких сучасних галузей історичних досліджень, як історія ідей (думки вчених, педагогів про освіту, виховання, навчання, соціалізацію), історія ментальностей (національні і місцеві виховні традиції, їх відображення у писемній і усній спадщині, гендерні аспекти), історія повсякденності (сімейні традиції, організація і зміст освітнього процесу). Історію освіти, як структурну частину, можна також віднести до такого постмодерного підходу у вивченні історії, як інтелектуальна історія³.

Історичні науки

³ Свідомі того, що «термін інтелектуальна історія» й донині залишається занадто багатозначним, не має сталої дефініції, що, втім, загалом характерно для термінів і понять гуманітарної сфери у добу постмодерної науки.

Водночас історія освіти – це присутній складник історії культури, яка «завжди функціонує в межах культури певного суспільства, "перетворюючи" минуле в компонент його самосвідомості та формуючи притаманні йому образ історії й історичну культуру» [6]. Це твердження повністю екстраполюється на освітнє краєзнавство.

Виходячи з цих тверджень, можемо казати, що у такий спосіб історія освіти, хоча й невиокремлено, присутня у системі сучасної історичної науки.

По-третє, звертаючись до питання розвитку історико-освітнього краєзнавства у час незалежності України, виокремлюємо кілька тенденцій. Якщо у 1990-і роки воно залишалося на рівні аматорства, накопичення фактографічного знання, то з середини 2000-х років набуло *тенденції до наростаючого збільшення кількості студій*, які почали претендувати на наукові дослідження. Наприклад, у 1990-і роки було захищено 26 дисертацій з історії регіонального розвитку освіти (різні аспекти), у 2000-і роки – 72, а лише за перші три роки у 2010-і – 43. Ці дані вираховано за матеріалами унікального хронологічно-тематичного покажчика дисертацій (2014), укладеного науковцями Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини [7]. Додамо також, що саме у цьому університеті було створено чи не найперший в українських ЗВО центр педагогічного краєзнавства (2003)⁴.

Як *другу тенденцію* визначимо *нерівномірність інтересу* до історико-освітнього краєзнавства у різних регіонах України. Найвищі показники зацікавленості демонстрували пошукачі із західноукраїнських земель – понад 129 заявлених досліджень, приблизно однаковий інтерес зафіксовано

⁴ У провідному українському науковому академічному осередку – Інституті історії України НАН України – вперше сектор теоретико-методологічних проблем історичної регіоналістики створили лише 2006 р.

у центральнoукраїнському і східноукраїнському регіонах – 36 і 37 відповідно. Майже стільки ж (30) в Автономній республіці Крим, хоча разом із дослідниками із південноукраїнських земель кількісно разом їх буде 56.

До *третьої тенденції* віднесемо зростання інтересу до *біографістики* як відображення історії національної науки, освіти в особах в аспекті певного регіону [7]. З позицій сьогодення цей напрям досліджень визначаємо як формування розширеного пантеону національної пам'яті, нові постаті якого не асоціюються з неоднозначними характеристиками, а отже зміцнюють згуртовуючий символізм оновлюваного пантеону.

Найновітнішою *тенденцією (четвертою)* в освітньому краєзнавстві визначаємо активізацію і *поширення збирання усної історії*, наразі, зокрема, спогади про те, як вплинула російсько-українська війна на долі пересічних громадян України.

Список використаних джерел

1. Ваховський Л. Ц. (2006). Конструювання методології регіонального історико-педагогічного дослідження. *Вісник ЛНПУ ім. Тараса Шевченка*. 2006. № 19 (114). С. 16–21.
2. Верменич Ярослава. (2018). Історична регіоналістика VS краєзнавство: маркери дослідження мереж соціальної взаємодії в часі та просторі. *Краєзнавство*. №3. с.4-12.
3. Дічек Н.П. (2021). Історія освіти. *Енциклопедія освіти / Нац. акад. пед. наук України*; [гол. ред. В. Г. Кремень]: 2-ге вид., допов. та перероб. Київ: Юрінком Інтер. С. 421.
4. Методологічні засади педагогічного дослідження (2013). [кол. монографія]. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2013.
5. Побірченко Н.С. (2007). Педагогічне краєзнавство: теоретико-методологічний аспект. Педагогічна і психологічна науки в Україні. У: Збірник наук. праць до 50-річчя АПН України. Т.1 Теорія та історія педагогіки. Київ: Пед думка. С.79-86.
6. Стельмах С.П. (2005). Історична наука. У: Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Ктїв: В-во "Наук. думка", 2005. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Istorychna_nauka (зчитано 3.11.2023).
7. Українська історико-педагогічна наука у дзеркалі тематики дисертаційних досліджень (1995-2014): хронологічно-тематичний показчик. Умань: ФОП Жовтий, 2014.

